

ABDULRAZAK GURNAH'IN "DESERTION" ADLI ROMANININ
POSTKOLONYAL OKUMASI
A Postcolonial Reading of *Desertion* by Abdulrazak Gurnah

Kubilay GEÇİKLİ*

Özet

Sömürgecilik tarihi ve farklı coğrafyalarda sömürgecilik sonrası beliren siyasal ve kültürel oluşumlar belli çağdaş edebi ve eleştirel yaklaşımların ortaya çıkmasına doğrudan etkisini bırakmış tarihsel olgulardır. Özellikle Afrika, Asya ve Karayipler coğrafyasında yetişmiş olan postkolonyal yazarlar, postkolonyal edebiyatın sıkça ilgilendiği kimlik, arada kalmışlık ve sömürgecilik döneminin mirası gibi temaları eserlerinin ana unsurları olarak kullanmışlardır. Postkolonyal dönemin önde gelen isimlerinden Abdulrazak Gurnah *Desertion* adlı eseriyle benzer konuları kurgusal boyutta değerlendirmiştir.

Anahtar Sözcükler: Abdulrazak Gurnah, Desertion, Sömürgecilik, Postkolonyalizm, arada kalmışlık.

Abstract

The history of colonialism and the political and cultural formations that have emerged in various geographies in the postcolonial period remain historical facts that have directly affected the emergence of certain contemporary literary and critical approaches. Raised mostly in Africa, Asia and the Caribbean, postcolonial authors have used such themes as identity, in-betweenness and legacy of colonial period, the themes mostly dealt with by postcolonial literature, as the main elements of their works. One of the prominent figures of the postcolonial period, Abdulrazak Gurnah examines similar issues at a fictional level with his *Desertion*.

Key Words: Abdulrazak Gurnah, Desertion, Colonialism, postcolonialism, in-betweenness.

Romanlarında kaçış ve terk ediş temalarını sıkça işleyen Abdulrazak Gurnah, kolonileştirilme deneyimi yaşayan halkların hem kolonyal dönemde hem de kolonicilik sonrası dönemde var olma mücadelesini trajik öyküler halinde sunar. Gurnah karakterleri, özlemlerini her zaman özlem olarak yaşamak zorunda bırakılan, bunları gerçekleştirme fırsatlarını yakalayamayan trajik figürler olarak resmedilirler. Söz konusu karakterler özellikle kolonyal geçmişe sahip anavatanlarında kuşatılmışlık hissi yaşar ve bu nedenle Gurnah romanlarının uzamsal boyutları genellikle terk edilen veya kaçılan yerleri kapsar. Bununla birlikte, özellikle *Desertion* romanında görüldüğü gibi, kaçış her zaman çözüm getirmez ve hatta beraberinde aidiyetlik sorunları gibi üstesinden gelinmesi zor diğer birtakım sorunlara yol açar. Kaçan Gurnah karakterlerinin yeni yaşam için seçtikleri merkezler genellikle Batı ülkeleri ve özellikle de İngiltere olduğu için bu kişiler yeni yaşama adım attıkları andan itibaren ötekileştirilme problemiyle yüz yüze gelirler. 17 yaşında memleketi Zanzibar'dan İngiltere'ye göç eden Gurnah'nın kişisel deneyimleri kurgusal yapıtlarına otobiyografik unsurlar katar. Her halde yaşanmakta olan, kolonyal geçmişin şimdinin peşini bırakmaması gerçeğidir. Diğer yönleri bir yana,

* Yrd. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü E-mail: kgecikli@gmail.com

Gurnah romanlarının özellikle yer ve yerinden edilmişlik üzerine yaptığı vurgular bu eserlerin postkolonyal bağlamda okunmasını mümkün kılmaktadır, çünkü söz konusu temalar postkolonyal yazında sıklıkla öne çıkarlar (Ashcroft, Griffiths & Tiffin, s. 8).

Bu nedenle Gurnah'nın yerinden edilmiş karakterleri yeni ortamlarına alışmak ve bir anlamda kendilerini adapte etmek için kendilerine yeni kimlikler bulmaya çalışan kişilerdir. Bu kişilerin önceki yaşamları ve yeni yaşamları arasında devamlı bir çatışma söz konusudur. Göç, Gurnah romanlarında kimliği biçimlendirmek yerine, adeta onun daha da parçalanmasına yol açan bir olgudur. Yeni yaşamlarına adapte olmakta oldukça zorlanan Gurnah karakterleri aslında kaçmak zorunda bırakıldıkları eski yaşamlarını bir tür nostaljiyle anarlar. *Desertion* romanında Zanzibar'ın kolonyal düzenden kurtuluşu ve bağımsızlığını kazanmasına rağmen, ülkenin aslında kendi düzenini bir türlü kuramaması ve kolonicilik geçmişine sahip pek çok ülkenin geçtiği evrelerden geçmesi, yani Fanon'un eserlerinde sözünü ettiği ve ortaya çıkmasına karşı uyarılarda bulunduğu bir tür totaliter ve askeri rejime dönüşmesi, ülkede yaşayanların kolonyal dönemi özlemle anmalarına yol açar. Dolayısıyla Gurnah romanları iki uçlu bir aidiyetsizlik ve yersiz yurtsuzluğu örnekleyen eserlerdir; kendi ülkesinde bir geleceği olamayacağını düşünerek kaçan Zanzibarlıya, göç ettiği yerlerde de sürekli olarak oraya ait olmadığı bir şekilde hissettirilir.

Gurnah'nın romanlarının başlıklarına bir göz atmak, onun söz konusu temalar üzerine ilgisini ortaya koyan ipuçları sağlamaktadır. 1987'de basılan *Memory of Departure*, kahramanın Afrika kıyısındaki küçük kasabasından ayrılma kararının arkasında yatan nedenleri incelerken, 1988 basımlı *Pilgrim's Way* bir İngiliz kasabasına göç eden Tanzanyalı Müslüman bir öğrencinin kasabanın yerelci ve ırkçı yaklaşımlarıyla mücadelesini konu alır. 1994 yılında basılan *Paradise* ait olamama temasını farklı bir boyutta işler; bu kez herhangi bir Batı ya da Avrupa merkezine gidiş söz konusu değildir. Romanın kahramanı Yusuf babasının zengin tüccar Aziz Amca'ya olan borçları yüzünden fakir ailesinin evinden zorla alınır ve farklı kasaba ve kentlere sürüklenir; bir başka deyişle, yersiz yurtsuzluğunu Afrika coğrafyasında deneyimler. *Admiring Silence*'de anlatıcı yine devletin kendi vatandaşları üzerinde terör estirdiği Zanzibar'dan kaçarak İngiltere'de yeni bir yaşama başlar. 2001 yılında basılan *By The Sea* adlı romanda iki Zanzibarlı, Saleh Omar ve Latif Mahmud, Britanya'da karşılaşan ve birbirlerine paylaştıkları geçmişe ait öyküler anlatan, bu öyküleri anlatırken birbirlerinin yaşamlarıyla olan bağlantıları da keşfeden iki göçmen olarak betimlenirler. Benzer bir durumu Gurnah *Desertion*'da da anlatır. Gurnah bu tür yerinden edilmişlik öyküleri aktarırken aslında yalnızca kişisel deneyimlerine bir yolculuk yapmamakta, aynı zamanda bütün çağların ve özellikle çağımızın en önemli gerçeklerinden birine, yani göçler yoluyla kendini belli eden kültürel devinime gönderme yapmaktadır.

Desertion on dokuzuncu yüzyılın bitişinde Mombasa'nın küçük bir sahil kasabasında kendi halinde, ancak kolonici İngiliz İmparatorluğunun baskısı ve ön yargıları altında yaşayan yerlilerin öyküsünü anlatır. Bununla birlikte romanın yirminci yüzyılın ikinci yarısını ve postkolonyal Mombasa'yı anlatan ikinci bir ana bölümü daha vardır. 1899 yılında sabah namazını kılmak üzere camiye giden Hassanali, bitkin bir

şekilde ayaklarının önüne yıkılan bir Avrupalıyla, Martin Pearce'la karşılaşır; daha doğrusu karşılaşmak zorunda kalır, çünkü romanın bu durumu anlatırken kullandığı ifade, Hassanali'nin yalnızca Martin Pearce'i değil, herhangi bir Avrupalıyı bulmaktan muhtemelen pek hoşlanmayacağını belirtir niteliktedir. Kolonyal dönemin Avrupalı yerlilerden izole olarak yaşamayı tercih eden tiplerdir ve Avrupalıyla temas yerli Mombasalılar için tehlike içeren bir durumdur. Çağdaş dönemin tesadüfiliğe ve rastlantıya yönelik vurgusunun bu olay aktarılırken roman tarafından dile getirilmesi, yani "Şans herşeyde vardır" (Gurnah, s. 3) denmesi bu bağlamda ironik bir aktarımın ortaya çıkmasına hizmet eder; çünkü Martin Pearce'ın bulunmasının Hassanali ve yakınları için bir şans olup olmadığı tartışmalıdır. Yine de anlatıcı "en beklenmedik şeyler bile belli bir tasarımın tamamlanmasını sağlar" (Gurnah, s. 3) diyerek hem Müslüman geleneğin kader anlayışını anımsatmış hem de romanın sonraki gelişmelerini önsemiş olur. Martin Pearce ile karşılaşan kişinin Hassanali olması ayrıca ilginçtir, çünkü Hassanali anlatı boyunca çekingen, edilgen ve kolay etki altında kalan bir kişi olarak nitelenir: "Hassanali doğuştan telaşlı bir adamdı; ya da belki de deneyimleri onu bu hale getirmiş, endişeli ve ihtiyatlı birine dönüştürmüştü" (Gurnah, s. 4). Bunun yanında sıkça kendisini korkutan hayaller veya görüntüler gören biridir. Hassanali'nin Martin Pearce'la karşılaşması esnasında Pearce'ın görüntüsü de korkutucu bir başka hayal gibi gelir. Hassanali'nin ayaklarının önüne yıkılan Pearce'ın bitkin görünüşü yönetme sistematığı bakımından köhneleşmiş İngiliz İmparatorluğunun imgesini andıran bir imgedir: "Şimdi parlak ışık altında üzerine doğru gelmekte olan şeyin bir hayalet, gölge ya da gulyabani değil, yüzü kül rengi gibi solgun, açık gri gözleri ise bitkinliğinin habercisi olan bir adam olduğunu fark etti" (Gurnah, s. 6).

İngiltere tarihinde on dokuzuncu yüzyıl Büyük İngiliz İmparatorluğunun hem gücünün doruk noktasında olduğu hem de imparatorluğun farklı yerlerinden gelen çatlak seslerden giderek daha çok tedirgin olmaya başladığı paradoksal bir döneme işaret eder. Martin Pearce'ın bitkin durumu her ne kadar yüzyılın sonunda rollerin değişme trendine girmeye başladığının bir habercisi olsa da, yüzyıllar boyu süregelen alışıldık sömürgeci-sömürülen ilişkisinin doğası tam olarak değişmiş değildir. Kolonicilik dönemi karşılaşmaları birbirine zıt kültürlerin beklenmedik bir biçimde temasa geçme zorunluluğu karşısında verdikleri tepkiler ve takındıkları tavırların bütününe gönderme yapar. Kolonicilik döneminde bu tür karşılaşmaların kaydını tutan yazım biçimleri olan anılar, günlükler, seyahat yazıları ve anekdotal ifadelerde karşılaşılan şey sömürgeci gücün otoritesidir. Bu otorite yazıya ve kayda da aynı şekilde nüfuz eder. Sonuçta ortaya çıkan doğruluğundan emin olmadığımız yazılardır. Bu yazıların yazarları ise Greenblatt'ın belirttiği gibi basitçe yalan söylerler. Bunların bazıları sürekli yalan söylemiş, bazıları ise zaman zaman doğru olmayı doğru gibi göstermeye çalışmışlardır. Greenblatt kolonici-kolonileştirilen karşılaşmalarının söz konusu tanıklarının ve kayıt altına alıcılarının kurnaz yalancılar olduğunu belirtirken "bu kişilerin konumları, hakikatin stratejik biçimde manipülasyonunu, çarpıtılmasını ve kesin olarak gizlenmesini gerektiriyordu" (Greenblatt, s. 7) der. Bir başka deyişle, teknolojinin hemen her alanında sömürgeleştirilecek yerlilerden zaten kat kat üstün olan Avrupalılar üstünlüklerini yazı platformunda da kanıtlamak ve pekiştirmek istemişlerdir. Bu süreçte

yazı ya da kayıt altına alma yerliye üstünlük kurmada kullanılan bir başka silaha dönüşür; kendilerini temsil edemeyen yerliler Avrupamerkezci temsilin hapisanesinde mahkum olmak durumunda bırakılırlar. Yerlinin gerçekliği Avrupalının gerçekliğine dönüşür; belki böylece kendisine yaşam hakkı tanınmış ve yitip gitmekten kurtarılmış olsa da aslında bir bakıma sesi de kesilmiş olur; yani artık kendi hakkında konuşamayan ve başkaları tarafından anlatılan, betimlenen ve anlatıldığı haliyle kalmak zorunda bırakılan trajik bir figürdür. Baudrillard'ın bu bağlamdaki yorumu ayrıca ilginçtir ve koloncilik tarihine yeni bir bakış açısı sağlar niteliğindedir. Baudrillard'a göre Ramses bugün bizi nasıl büyülüyorsa, İsa'nın varlığından ve dininden bihaber yerli Amerikalılar ya da Kızılderililer de Rönesans Hıristiyanlarını öylece büyülemiştir: "İşte bu yüzden koloncilik başlangıcında İncil'in evrensel kurallarının dışına çıkma ihtimali karşısında kısa süreli bir şaşkınlık ve sersemlik dönemi yaşandı. Bu duruma verilebilecek iki olası tepki vardı; ya İncil kurallarının evrensel olmadığı kabul edilecek ya da bu gerçeğin tek kanıtı olarak karşılarında duran Kızılderililer yok edilecekti. Onları Hıristiyanlığa döndürmek, ya da basitçe onları keşfetmiş olmak, yavaşça yok olmalarını garantilemek için yeterliydi" (Baudrillard, *Simulations*, s. 20). Baudrillard'ın sözünü ettiği şaşkınlık, hatta adeta sersemleme Greenblatt'ın da kolonci-kolonileştirilen karşılaşmalarını betimlemede kullandığı psikolojik tepkilerle benzeşmektedir. Greenblatt Avrupalının sömürgeleştirilecek topraklara yaptığı yolculukları ve bu topraklarda karşılaştıkları şeyleri "merak uyandırıcı, hayret verici, hayranlık uyandırıcı" anlamlarıyla karşılayabileceğimiz "wonderous" sözcüğüyle betimlemeye çalışır. Hayret ve merak etme, Avrupalının Yeni Dünya'ya yönelik ilk tepkisidir. Greenblatt'a göre Kolomb'un seferleri bir merak ve hayret çağı başlatmıştır. Bu süreçte "Avrupa kültürü bebeklerde gözlenen 'irkilme refleksi' gibi bir deneyim yaşamıştır; Avrupalının gözleri faltaşı gibi açılmış, kolları ileriye doğru uzanmış, nefesi tutulmuş, bütün bedeni kısa süreyle sarsılmıştır" (Greenblatt, s. 14).

Benzer bir merak ve hayranlığın kolonileştirilenler için de geçerli olduğu söylenebilir. Hassanali'nin karşısına bitkin ve vücudu yara bere içinde çıkan Pearce, sabah namazı için camiye gidenlerin bir kısmı tarafından da görülür. Bunlardan Hamza, Ali Kipara ve Cümane Pearce'ı son derece dikkatlice incelerler (Gurnah, s. 7). Toplumun önde gelenleri arasında yer alan bu üç kişi normalde Hassanali'yi çok da ciddiye almayan ve ona değer vermeyen kişilerdir; ancak Pearce'ın Hassanali tarafından bulunması gerçeği karşısında ciddi şaşkınlık yaşarlar. Bir başka deyişle, Pearce'ı bulmak birdenbire Hassanali'ye öteden beri aradığı saygınlığı kazandıran bir olaya dönüşür. Mombasa toplumu gelenekselci bir yapıya sahiptir ve geleneksel kurallar ve örf Pearce'ın onu bulan Hassanali tarafından misafir edilmesini emrederler. Baskın bir kişilik olan Hamza, bu işi Hassanali'ye bırakma ve böylece ona dolaylı da olsa bir saygınlık kazandırma niyetinde olmasa da, örfün etkisine boyun eğer. Sonuçta Hassanali Pearce'ı evine götürme ve ona bakma onurunu elde eden kişi olur. Pearce, Hassanali'nin evine adeta sergilenmek üzere yerleştirilir. Roman ilk yerleştirme esnasında orada bulunan adamların durumunu şöyle anlatır: "Altı kişilik topluluk bir dakika kadar Pearce'ın bedeninin etrafında konuşmadan durdu, adeta olup bitenin böyle sonuçlanmasına şaşırılmışlardı" (Gurnah, s. 8). Topluluğun izlemekte olduğu şey anlatı tarafından "inleyen

adamın gösterisi" (Gurnah, s. 9) olarak ifadelendirilir; böylece Pearce'ın merakla ve kısmen de hayranlıkla izlenecek bir seyirliğe dönüşme durumu bir kez daha dile getirilmiş olur. Greenblatt'ın kullandığı "wonderous" sözcüğünün yerini bir başka hayranlık bildiren sözcük olarak "marvelling" alır; Hassanali Pearce'a hayranlıkla, adeta bir mucizeyle ya da olağanüstü bir şeyle karşılaşmış gibi bakar (Gurnah, s. 9). Çölde gezinirken yaralanan bir yabancıнын kendi avlusunda ne işi olabileceğine anlam veremez. Olayın sıradışılığı ona masalsı bir nitelik de katar; öyle ki, Hassanali bu olayı uçan bir at ya da konuşan bir güvercin vakasıyla eş tutar ve normalde başına böyle işler gelmeyen birisi olduğunu düşünür. Başarısız bir evlilik macerasının ardından Hassanali'yle aynı evde yaşamaya başlayan kız kardeşi Rehana, Pearce'ı görmek için ihtiyatlı adımlarla ona yaklaşır; görünce de korkuyla geri çekilir. Pearce'ı tedavi etmek üzere eve çağrılan Mamake Zaituni, onun açık tenli biri olduğunu gözler önüne serince Pearce'ın bir Avrupalı olduğu görüşü iyice netleşmiş olur. Avrupalının adı bu kültürde "mzungu"dur; yani amaçsızca etrafta dolaşan kişidir. Pearce'ın bedeni hemen bir karşılaştırmanın malzemesine dönüşür; yerlilerin aksine karnı öyle solgun renkli ve düzdür ki bu onun ölü olduğunun bir işareti olabilir. Zaituni'nin tedavi esnasında Pearce'ın bedenine dokunuşlarını anlatı kolonici-kolonileştirilen karşılaşmalarını anımsatır bir biçimde anlatır: "Mamake Zaituni'nin kemikli elleri bedeninin bu kısımları üzerinde tereddütlü bir biçimde geziniyordu, ve Hassanali bu gezinmenin büyülenme ve korkuyla karışık bir eylem olduğunu düşündü; Zaituni adeta sırf merakından dolayı dokunuyor gibiydi" (Gurnah, s. 16). Anlatı Pearce'ın Hassanali'nin hayatına girişini sansasyonel bir gösteri olarak sunmayı sürdürür. Misafirler böylesi bir kültürde her zaman heyecan verici olarak algılanırlar, ancak söz konusu olan bir Avrupalıya tamamen farklı bir misafirle karşılaşmış olma durumundan söz edilmelidir, çünkü Pearce bu güne kadar misafir ettikleri "en tuhaf ve beklenmedik" (Gurnah, s. 26) kişidir. Bu nedenle başlangıçta Pearce'ı evine almada hiç tereddüt etmeyen Hassanali, bir süre sonra onu Hamza'ya bırakmış olmanın daha iyi bir alternatif olabileceğini düşünmeye başlar. Anlatının bu ikilemi betimlerken kullandığı bir ifade bütün bir kolonileştirme tarihinin basit bir tanımını yapar. Hassanali, Hamza'nın daha geniş ve büyük bir eve sahip olduğunu, kendisinin ise sadece iki odalı bir evde yaşadığını düşünürken kolonileştirme tarihinin yerli üzerinde bıraktığı korkuyu yeniden hatırlar: "Avrupalılarla ilgili duyduğu şeylerden, Pearce'ın Hassanali'yle birlikte kaldığı odada tek başına kalmak isteyeceğini, hatta bütün evi sahiplenmek isteyebileceğini çıkardı" (Gurnah, s. 22). Bu ifade özde kolonicilik gerçeğinin son derece basit bir tanımını yapmaktadır; koloniciler başkalarına ait olan yerlere zorla sahibi olmaya çalışan kişilerdir.

Sömürgeciliğin sömürgeleştirilenler tarafından nasıl içselleştirildiğini, hatta kendi ifadesiyle nasıl sömürgeleştirilenin derisine işlediğini açıklayan Fanon, sömürgeleştirilenin kendi aşağı konumu tarafından, beyaz adamın ise üstünlük hissi tarafından köleleştirildiğini iddia eder (Fanon, *Black Skin*, s. 42). Öyle ki bu durum salt aşağılık kompleksi olmaktan çıkıp adeta bir varolmayışa dönüşür. (Fanon, *Black Skin*, s. 106). Fanon'a göre yerlinin bu aşağılık kompleksinden kurtuluşunun tek yolu şiddettir (Fanon, *The Wretched*, s. 94). Aime Cesaire ise aşağılık kompleksinin sömürgeleştirilenlere öğretilen bir şey olduğu kanaatinde (Cesaire, s. 43). Fanon da

“Sömürgeleştirilen kişinin kendi kültürünün daha alt düzeyde olduğunu kabul etmesi için her yola başvurulur” (Fanon, *The Wretched*, s. 236) der. Hassanali'nin Pearce karşısında hissettiği de bu türden, adeta öğrenilmiş bir aşağılık kompleksidir.

Pearce'ın tedavisi için gelenler, yani Mamake Zaituni ve Legbreaker (Ayak Kıran), kolonicilik etkisi altında kendi adına herhangi bir gelişme kaydedememiş bir toplumun trajik durumunu yansıtan kişilerdir. Pearce bir Avrupalı olduğu için Hassanali'nin evinde, üstelik doktorlukları son derece tartışmalı kişilerin elinde tedavi görmek zorunda kalması Hassanali için ayrıca bir endişe nedenidir. Hamza'nın, Hassanali'yi uyarırcasına “Senin evindeyken onun başına herhangi bir şey gelmesini istemezsin herhalde” (Gurnah, s. 25) demesi, Ali Kipara'nın da Hamza'yı onaylayarak ve parmaklarıyla Hassanali'yi adeta tehdit ederek “Bu isteyebileceğin en son şeydir” (Gurnah, s. 25) şeklinde bir ifade kullanması koloniciler karşısında yerlinin duyduğu korkuyu örnekleyen, arkasında bütün bir kolonicilik tarihinin kanlı izlerini taşıyan ifadelerdir. Hassanali evin durumunu, evde yaşayanların halini Pearce'a açıklayamayacağını düşünecek kadar Avrupalı korkusu taşımaktadır: “Bütün bunları Avrupalı misafirine nasıl anlatmaya başlayacağını bilmiyordu...Avrupalı kendine geldiğinde kendilerinden ne yapmalarını istediğini ona sorabilirlerdi” (Gurnah, s. 29).

Desertion'da İngiliz İmparatorluğunu Frederick Turner ve Burton adlı iki kişi temsil eder. Bu kişiler aslında kültürüne yabancı oldukları Zanzibar halkı üzerinde daha etkin bir kontrol mekanizması kurmak için bazı yerlilerle işbirliğine girerler. Bu doğrultuda İdris'le birlikte hareket eden Frederick'in İdris'le olan ilişkisi anlatı tarafından homoseksüel bir nitelik taşıyan bir ilişki olarak betimlenir: “Frederick bazen İdris'i kendisine yalnızca duygusal olarak betimleyebileceği bir bakışla bakarken yakalardı, bu erkeksi bir aşkı” (Gurnah, s. 35). Bu alıntı okura kaçınılmaz olarak Şarkiyatçı söylemleri ve bu söylemlerde sıkça rastlanan homoseksüel Doğulu erkek imajını hatırlatır. Öyle ki Burton'a göre İdris, Frederick için canını vermeye hazırdır. Benzer şekilde vekil adı verilen, yerli halk arasında nispeten daha fazla nüfuza sahip bir başka Doğulu erkekle ilgili söylenenler yine tipik Şarkiyatçı nitelik taşırlar, çünkü vekil Frederick tarafından “maymun kadar kurnaz” (Gurnah, s. 35) bir adam olarak tanımlanır. Frederick yerli halk arasında dolaşırken kolonileştirilmiş insanların kendisine yönelik adeta çılgınca saygısı anlatıya damgasını vurur. Bu saygı gösterilerine el öpmeler ve bu kez çocuklar tarafından ortaya konulan hayranlık belirtileri dâhildir. Bu durumun başlıca nedeni dünyanın bu bölgesinde İngiliz gücünün ne kadar kararlı olabileceğini hatırlatmaya gerek olmamasıdır (Gurnah, s. 37). Bu güç misyonerlik faaliyetleriyle pekiştirilmiştir. Yine de Frederick'in kişiliğinde okur, İmparatorluğun yanlış yapmış olabileceğini düşünen bir İmparatorluk görevlisinin tasvirini görür. Kendisine duyulan saygının nedenini ve bu saygının arkasında bir korku imparatorluğunun var olduğunu herkesten daha iyi bilmektedir. Hassanali'nin evinde bir Avrupalının bulunduğu haberini alan ve Hassanali'nin evine giden Frederick kendisine son derece yabancı bir ortamda olduğunu fark eder, çünkü yerliler ve kolonileştirilenler bambaşka dünyalarda yaşamaktadırlar. Bu sahnenin bir başka iması da kolonicinin aslında kendine ait olmayan bir yerde hüküm sürdüğünü hissetmesidir. Frederick etrafını çevreleyen bu kara derili insanlara karşı

nedenini açıklayamadığı bir kızgınlık hisseder. Tipik Şarkiyatçı söylemler bir kez daha karşımıza çıkar, çünkü Frederick Pearce'ı oradan uzaklaştırmak ve daha güvenli bir yere götürmek gerektiğini düşünür. Bunun nedeni Doğulunun tehlikeli ve adeta histerik bir yapıya sahip olmasıdır (Gurnah, s. 42). Dünyanın bu bölgesinde insan her zaman tetikte olmalıdır, çünkü her an ihanete uğrayabilir, sırtından bıçaklanabilir. Pearce'ın hala yaşıyor olması bile Frederick'e göre büyük bir şanstır, çünkü yerliler tarafından bulunmuştur. Gerçi yerliler bir Avrupalıya zarar vermenin ne demek olduğunu gayet iyi bilmektedirler; Frederick'in bunu anımsatan sözleri İmparatorluğun tehditkâr gücünün kesintisiz devam ettiğinin bir göstergesidir.

Frederick, Martin Pearce'ı Hassanali'nin evinden alıp kendi evine götürmesi olayının detayları Hassanali'nin eşi Malike tarafından daha sonra aktarılır; Malike'ye göre Hassanali Pearce'a iyilik etmiş, onun utancını gizlemesini sağlamıştır (Gurnah, s. 56). Oysa Avrupalılar selam bile vermeden evlerine dalmış, teşekkür bile etmeden Pearce'ı alıp gitmişlerdir. Frederick'in betimlemeleri bu bağlamda ilginçtir: "Onun botlarını gördün mü? Sana onlarla tekme atsa kemiklerini kırar...O botların pençelerine belki de zehir sürmüştür. Bu adamlar katil. Sonradan gelip Hassanali'yi tehdit ettiğinde, elinde kamçısı, kıpkırmızı surati ve o şişmiş boynuyla tıpkı bir zalime benziyordu, öyle değil mi?" (Gurnah, s. 56). Hassanali ve ailesi Pearce'ın eşyalarını çalmakla suçlanmışlardır; oysa bu kişilerin "Ondan çalabilecekleri tek şey ruhuymdu, hâlbuki bir Avrupalının ruhunu çalıp ne yapacaklardı?" (Gurnah, s. 57). Frederick'in hizmetçisi olarak yanından gelen adam ısrarla bu adama çaldıkları şeyi vermelerini, çünkü onun neler yapabileceğini bilmediklerini söyler. Dolayısıyla imparatorluk beraberinde yalnızca korkuyu değil, aynı zamanda aşağılanmayı, küçük düşürülmeyi de getirir. Malike'nin "Biz o kadar mı fakir görünüyoruz?" (Gurnah, s. 58) demesi bu aşağılanmanın ne denli incitici olduğunun bir göstergesidir. Sömürgeleştirilenler fakirliklerinin asıl nedeni olan Avrupalı karşısında fakirlikleri üzerinden aşağılanmaktadır. Eşyası çalınan asıl kişiler Hassanali ve ailesidir, çünkü Avrupalılar Pearce'ı götürürken ailenin hasırını da yanlarında götürmüşlerdir; hâlbuki evlerinin zemini kokulu kilimlerle kaplı Avrupalılar hasırını ne yapacaklardı? *Desertion* sömüren ve sömürülenin ekonomik durumlarının karşıtlığını zaman zaman hatırlatan bir anlatı takip etmeyi sürdürür.

Sömürgecilik rekabetçidir; Frederick bölgenin Fransızlara rağmen temiz ve bozulmamış olarak kaldığını söylerken bir anlamda daha iyi sömürgeciler ve daha kötü sömürgeciler ayrımı yapmaktadır ve bu ayrımında İngiliz İmparatorluğunun Fransızlardan daha başarılı bir sömürgeci güç olduğu iması vardır. Söz konusu bölgenin ve civardaki diğer sömürgelerin yerli halkları hakkında konuşan Frederick tipik şarkiyatçı kimliğine bürünür; ona göre buralardaki halkları çalıştırmanın imkânı yoktur. Frederick bunun nedeninin kölelik olduğu iddiasındadır; bu halklar kölelik yüzünden tembelliği ve işten kaçmayı öğrenmişlerdir. Onun için sorumluluk yerliyi göz hapsinde tutmak ve yavaş yavaş itaate ve çalışmaya alıştırmaktır (Gurnah, s. 84). Frederick bu bağlamda sömürgecilerin aslında yerli halkın iyiliği için çalışan insanlar olduklarını da belirtmeyi ihmal etmez. Sömürgeciler sayesinde ürün çeşidi artmış ve yeni sulama teknikleri geliştirilmiştir. Sömürgeciler olmasa "ağaçların gölgesinde sabaktan akşama kadar

oturup olgunlaşmış mangoların önlerine düşmesini bekleyen yerliler” (Gurnah, s. 45) bütün bunları asla başaramazlardı. Böylece Doğulu ırkların tembel olduklarına dair şarkiyatçı ifadeler Frederick tarafından tekrarlanmış olur ve böylece gerçekliklerinin garantiye alınması garantiye alınmak istenir. Sömürgeciler ve Büyük İngiliz İmparatorluğu bilimin ve aklın yolunda ilerleyen ve her zaman başarıya ulaşma olasılığı daha yüksek olanlardır. İşte bu yüzden kendisi gibi bir İngiliz olan Martin Pearce’ın gerekli tedbirleri almadan, yani aklın egemenliğindeki bir İngiliz gibi davranmadan çölde bir maceraya atılmasını ve bu yüzden ölümle yüz yüze gelmesini anlayamaz.

Burton’da Frederick’e göre çok daha katı bir sömürgeci imgesiyle karşılaşılır. “Burton’ın ırkçılığı kültürel farklılık ve kültürleri ayrı tutmanın gerekliliği hakkındaki görüşlerinde öne çıkar” (Falk, s. 58). Ona göre İngilizlerin Afrika’da sahip oldukları şeylerin geleceği ya da devamlılığı yerli halkın sayıca giderek azalması ve nihayet yok olmasına bağlıdır. Yerlilerin yerini Avrupalılar almalıdır. Birileri karışmadığı sürece bu doğal süreç bu öngörüye uygun olarak tamamlanacaktır. Afrika, ikinci bir Amerika olma potansiyeline sahiptir, ancak bunun tek yolu Afrikalıların kıtayı terk etmesi ya da yok olmasıdır. Yerliler herhangi bir işe yaramamayı ya da becerememeyi civarda yaşayan Araplardan öğrenmişlerdir. Vahşi Afrikalı onu bekleyen akıbetinden kaçamaz; eninde sonunda ölüp gidecektir; medeniyetle karşılaşması onun ölümünü tayin edecektir. Burton bu görüşlerinin ahlaksal bakımdan sorgulanmasına gerek olmadığını, çünkü bütün bu sözlerinin bilimsel olarak dünyanın her yerinde kanıtlandığını iddia eder (Gurnah, s. 84). Frederick, kıtayı Afrikalılardan temizlemek için yerlileri katletmeleri gerektiğini söyleyip bunun pek de mantıklı olmayacağını söyleyince Burton’ın yanıtı şöyle olur: “Onları zaten katlediyoruz. Bize itaat etmeleri için öldürüyoruz onları. Aslında yapmamız gereken şey hiç karışmadan onları kendi başlarına bırakmak. Böylece kendi kendilerine öleceklerdir” (Gurnah, s. 85). Ona göre yerliler asla yetinmeyi bilmez; Batılılar onlara iyilik etmek için ne kadar uğraşırlarsa uğraşsınlar, onlar daha fazlasını istemeye ve bu arada Batılıdan nefret etmeye devam edeceklerdir. Yerliyi çalıştırmanın tek yolu bunu ona zorla yaptırmaktır; onlar asla çalışmanın ahlaksal bir yönü olduğunu idrak edemezler. Zaten bu nedenle hala hayvan derisinden yapılmış giysiler ve hayvan pisliği ve yapraklardan yapılmış kulübelerde yaşamaktadırlar. Bundan son derece memnundurlar ve bu yaşam tarzını değiştirmemek için herkesle savaşmaya hazırdırlar. Burton’ın bu ifadeleri başka yaşam tarzlarının var olabileceği ve bunların varlığına saygı duyulması gerektiğine inanmayan bir Batılı algılayışının göstergesi olarak görülmelidir. Bu bağlamda Batının öteden beri kendisini evrenselleştirme özdeğ görmesinin, kendisi dışındakilere hoşgörüsüyle yaklaşmama ve onları iki seçenek arasında tercihte bulunmaya itme sonucunu verdiği düşünülebilir: ötekiler ya her açıdan Batılı gibi olacaklardır ya da yok olmayı peşinen kabul edeceklerdir. İşte bu yüzden Burton, yalnızca en güçlüünün yaşama hakkı olduğunu belirten bir Darwinci gibi konuşmaktadır. Frederick onun zihninin açgözlü İngilizler ve fanatik Hollandalılar yüzünden bulandığını düşünmektedir; ona göre imparatorluğun ve imparatorluk fikrinin bütünüyle yok edilen ya da ortadan kaldırılan milletlerle hiçbir ilgisi yoktur. Ancak Burton ısrarcıdır; ona göre yerlilerin yapabileceği en iyi şey Avrupalının kendilerine hâkim olmasına ses çıkarmamak ve Avrupalıyı taklit etmektir. İyi kötü bir medeniyet geçmişi olan Hindistan’da bile İngiliz

İmparatorluğunun ne denli üstün olduğu açıkça gözlenmişken, hiçbir medeniyet izinin bulunmadığı bu ülkede Batılı yaşam ve idare biçimlerinin üstünlüğü tartışma konusu bile olmamalıdır.

Martin Pearce da bir başka şarkiyatçı olarak karşımıza çıkar; tarihçi, daha ziyade dilbilimcidir. Frederick ona şarkiyatçı olarak hitap eder, ancak Pearce "daha fazla şey öğrendiğimde belki" cevabını verir (Gurnah, s. 51). İmparatorluğun ihtiyat temelinde işlediği gerçeği Frederick'in Pearce'la ilgili şüpheli düşüncelerinde kendisini belli eder; Pearce, Frederick'e göre pekâlâ bir üst düzey casus olabilir; belki de İmparatorluğun bu bölgesinde olup bitenler hakkında bir rapor hazırlamaktadır. Şarkiyatçı Pearce'ın Habeşistan'da kanundışı kişilerle bir aradayken yaşadıklarını anlattığı satırlar, Afrika'da salt kolonyal güçler eliyle değil, aynı zamanda yönetim boşluğundan faydalanan gruplar eliyle yürütülen sömürgeciliğin yalnızca insan yaşamını değil, aynı zamanda doğal yaşamı nasıl tahrip ettiğini açıkça gözler önüne serer: "Brava'da birkaç gün kaldıktan sonra Dife gitmek üzere yola çıktık; hayvanlar ve insanlardan oluşan küçük bir orduyduk; adeta fethe çıkmışız gibi silahlıydık. Katliamlarla Güney Somali'yi geçmek dört haftamızı aldı. Katlanılmaz bir yıkımdı. Her gün öldürdük, bazen günde dört-beş aslan öldürdüğümüz oluyordu; leoparları, gergedanları ve antilopları öldürdük. Hepimiz leş gibi kan ve işkembe kokuyorduk. Kanlı etlerin ve kurumuş hayvan derilerinin kokusu üzerimize sinmişti. Leşmişiz gibi sinekler adeta üzerimize yapıştılar. O kadar çok yanmış et yedik ki nefesimiz ve dışkılarımız yüzünden havada mide bulandırıcı bir koku oluştu" (Gurnah, s. 52). Yine de Pearce'ın Frederick ya da Burton tarzında bir Batılı olmadığı açıktır; o, Albert Memmi'nin ifadesiyle bir "muhalif" ya da "reddeden sömürgeci"dir. Memmi'ye göre "Her sömürgeci ille de sömürgeci olmaz...Sömürgeciliğin ekonomik, siyasal ve ahlaksal boyutta yol açtığı skandalı gördükten sonra [muhalif sömürgeci] yurttaşlarının olduğu şeyi olmayı kabul edemez. [Sömürgeleştirilmiş ülkede] kalmaya karar verir, ancak sömürgeciliği kabul etmemeye yeminlidir" (Memmi, s. 19). Benzer şekilde Pearce her ne kadar sömürgecilerle aynı ulustan gelse de, onların düşüncelerinden hoşlanmaz. Polonyalılar ve İsveçliler gibi ellerinin altında hükmedecek yerliler olmayan Avrupalılardan bile benzer sözler duyması Pearce'a ilginç gelir. Duydukları adeta midesini bulandırır. Frederick'le arasında geçen bir diyalog bu bağlamda önemlidir:

(Frederick): "İşte 1899 yılındayız, yeni yüzyıl hakkında ne düşünüyorsun? Bizden önceki kararlı kuşaklardan daha iyi şeyler yapabilecek miyiz? Burası yerlilerden temizlenip yeni bir Amerika'ya dönüşecek mi? Yoksa bu mankafaların medenileşip çalışkan kullara dönüştüklerini görebilecek miyiz? Sen ne diyorsun?"

(Pearce): "Bence zamanla bunun gibi yerlerde yapmakta olduğu şeyleri daha az kahramanca şeyler olarak görmeye başlayacağız. Bence kendimizi daha az büyüleyici bulacağız. Yaptığımız bazı şeylerden utanç duymaya başlayacağız" (Gurnah, s. 85)

Pearce'a göre sömürgeciler Frederick ve Burton tarafından aşağılanan yerlilerin hayatına zorla girmişlerdir. Bu yüzden onlara özür borçludurlar. Oysa Burton özür dilemek şöyle dursun, yapmaları gereken tek şeyin ölmek üzere olan bir hayvanın ölümünü bekler gibi yerlilerin yok olmalarını sabırla beklemek olduğunu belirtir. Fikirleri Burton'ın fikirleriyle hiçbir şekilde örtüşmeyen Pearce ilk özür borcunu ödemek üzere Hassanali'nin evine gider. Yolda giderken karşılaştığı kişilerden aldığı farklı tepkiler ve işittiği hakarete varan sözler aslında imparatorluğun nasıl bir sona doğru ilerlediğini gösteren kanıtlardır. Ancak Pearce'ın alışılmadık, daha doğrusu bir Avrupalıdan beklenmeyecek tavırları ve nezaketi bir süre sonra yerlilerin de dikkatini çeker. Hassanali'nin evine yaptığı birkaç ziyaret, kendisine başlangıçta önyargılı yaklaşan Malike ve Rehana'nın bile onun farklı bir Avrupalı olduğunu düşünmeye başlamalarını sağlayacaktır. Yine bu ziyaretler yanlış bir evlilik yapan ve sonunda terk edilen Hassanali'nin kızkardeşi Rehana'yla Pearce arasında yasak ilişki olarak nitelendirilebilecek bir gönül ilişkisinin yaşanması sonucunu verir. Roman bu gönül ilişkisini aktarıırken aslında sömürgecilik tarihinin bir başka olgusu olan farklı ırklar arası ilişki meselesine değinmiş olur. Bu ilişki her ne kadar farklı kültürler arasında kurulacak ilişkilerin ille de sömürüye dayanmak zorunda olmadığı, aksine Doğu ile Batı arasında olası bir uzlaşmaya hizmet edebileceği düşüncesinin yansıması olarak yorumlanabilirse de, sonunda Rehana'nın Pearce tarafından da terk edilmesi ve bu nedenle kalan yaşamını utanç içinde sürdürmesi karşımıza yine bir sömüren-sömürülen ilişkisinin somut örneğini çıkarır. Bu ilişkinin bir başka önemli özelliği de Doğu-Batı ikili karşıtlığının temel ölçütlerinden biri olan ve öteden beri Doğunun simgesel tanımlarında yer alan egzotikliğin ve gizemin Avrupalıya yüklenmesidir. Pearce'ın üzerinde taşıdığı ve notlarını tuttuğu defterini gizlice ele geçiren Rehana için Pearce gizemin simgesine dönüşür. Rehana'nın normal şartlarda karşı çıkacağı bir birlikteliğe onay vermesi ve adeta kendini kaptırmasında bu gizemi deşifre etme çabası da önemli rol oynar. Frederick bu ilişkiden haberdar olunca Pearce'ı uyarır ve sömürgeleştirilen halktan biriyle yaşanan bu tür ilişkilerin çok kötü sonuçlara yol açabildiğini geçmişten örnekler vererek anlatır. Bu tür olaylar imparatorluğun merkez yönetimi tarafından da pek hoş karşılanmaz: "İmparatorluk dünyasında kadın erkek ilişkileri konusunda katı bir tutum takip ediliyordu. İmparatorluk Britanya'ya özgü medeni saygınlığın uzantısıydı; bazı keyif alma türlerine ya da maceralara izin verilse de tebaadan hafifmeşrep kadınlarla oynaşmalara izin verilmiyordu. Eşler, anneler, misyonerler, kamuoyu, saygınlık meselesi ve borsadaki fiyatları etkileyebilecek her şeyin etkisi hesaba katılmıyordu" (Gurnah, s. 117). Yine de Pearce ve Rehana giderek birbirlerine daha çok tutulurlar. Romanın anlatıcısı Rashid, aslında son derece şoke edici bu olayın gerçekten de meydana gelmiş olabileceğine pek de inanmayan bir tavır takınsa da, okuyucu Rehana ve Martin Pearce'ın birbirlerine âşık olduğunu, Pearce'ın Mombasa'ya gitmesinin ardından Rehana'nın da oradaki akrabalarını görme amacıyla Mombasa'ya gittiğini, iki aşığın Pearce'ın Avrupalıların oturduğu bir muhitte tuttuğu bir evde birlikte yaşadıklarını öğrenir. Bu birliktelik bir süre sonra Pearce'ın memleketine dönmesiyle son bulur. Rashid'in Pearce'ın ülkesine dönüşünü aktarıırken "Bir yerde Pearce'ın aklı başına gelmiş ve ülkesine dönmüştü" (Gurnah, s. 119) ifadesini kullanması ilginçtir. Romanın birinci kişi anlatıcısı olan Rashid, post-kolonyal kuşağa ait genç bir kişiliktir ve *Desertion* ikinci ana bölümünden itibaren

sömürgecilik sonrası dönemde bir ülkenin pek de başarılı yürümeyen var olma mücadelesini, ülkenin geleceği hakkında kötümser düşüncelere sahip genç kuşak yerlilerin adeta ülkeden kaçışlarını aktarmaya başlar. Anlatının atmosferi daha trajik bir nitelik kazanır. Rashid bu ikinci bölümün anlatımına üst kurgusallık izleri ve göndermeleri taşıyan şu sözlerle başlar: "Görebildiğimiz gibi bu öyküde bir "Ben" anlatıcısı var, ancak bu benim öyküm değil. Hepimizin öyküsü bu, Farida'nın, Amin'in, anne babamızın ve Jamila'nın da öyküsü. Bu öykü bir öykünün nasıl pek çok öykü içerdiğiyle, bu farklı öykülerin nasıl bize ait olmadığı ve zamanımızın gelişigüzel akımlarının bir parçası olduğuyla ve öykülerin her zaman nasıl ilgimizi çektiği ve kafamızı karıştırdığıyla ilgili" (Gurnah, s. 120). Erik Falk'a göre "öykü anlatmanın toplumsal boyutu *Desertion*'ın merkezindedir" (Falk, s. 53).

Romanın ikinci ana bölümüyle beraber bağımsızlığını kazanmaya çalışan bir ülkenin koşulları altında yaşayan üç kardeşin öyküsü anlatılmaya başlar. Ülkenin durumu pek iç açıcı değildir ve yaşam koşulları ülkede yaşayan Avrupalılarınkine kıyasla hala oldukça kötüdür. Rashid oturdukları evi beğenmez; onun harabeler gibi koktuğunu söyler ve yağmur yağdığında başlarına çökeceğini düşünür. Anlatı ilerledikçe Rashid'in bir hayalpereste dönüştüğü görülür ve ülkede pek kalmak istemeyeceği daha açıkça ortaya çıkmaya başlar. Toplum geleneksel yapısından pek kurtulmamıştır; kadınlar hala ikinci sınıf insanlar olarak düşünülmektedirler. Önemli olan ağabey Amin ve Rashid'in ne yapacağıdır; Farida nasıl olsa kendisi için seçilmiş rollerden birine adapte olarak yaşamını sürdürecektir. Avrupalı ve bir coğrafya olarak Avrupa'nın üstünlük çağrıştıran imgeleri hemen her sohbetle dile getirilir. Üstün zekâlarıyla yerlilerden çok çok ileri insanlar olduklarını sürekli dile getiren İngilizler gitmiş, böylece yerlilerin izinler ve yasaklar ekseninde adeta maymun gibi yönetildikleri devir sona ermiştir. Ancak bu kez de ipler maymunların eline geçmiştir (Gurnah, s. 128). Eğitim sistemi kolonici zihniyet tarafından şekillendirilmiş durumdadır. Amin ve hayalperest Rashid bu eğitim sistemi içerisinde düşe kalka ilerlerken Farida kısa sürede havlu atar. *Desertion*'da yerlinin İngilizce'yi kullanımı konusunda Rashid'in İngilizce şiir yazma girişimleri üzerinden yorumlara rastlanır. Rashid'in hocası bu girişimleri değerlendirirken "Afrikalılar'ın İngilizce'yle yazma girişimlerinin geneli gibi bu da karmaşık ve anlamsız" der (Gurnah, s. 147). Bu durum aralarında Bill Ashcroft'un da bulunduğu post-kolonyal kuramcılarının sömürgecilik sonrası dönemde İngilizce'nin kullanımı konusunda yaptıkları yorumları akla getirir: "İmparatorluktan miras kalan standart İngiliz İngilizcesiyle post-kolonyal ülkelerde İngilizce'nin aldığı biçim olan İngilizceyi birbirinden ayırt ediyoruz" (Ashcroft, Griffiths & Tiffin, s. 8). Otobiyografik izler taşıyan romanda Rashid'in durumu Gurnah'nın ve bu arada bütün postkolonyal yazarların durumunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, postkolonyal kuramcılarının bunu bir eksiklik ya da öykünmeden çok dile katkı ya da dilde yenilikçilik ve çoğulculuk açısından değerlendirdiklerini unutmamak gerekir.

Romanın anlatıcısı Rashid'dir, ancak zaman zaman Gurnah'nın ya da yazar sesinin doğrudan devreye girdiği anlatılara rastlanır. Bunların birinde Gurnah

sömürgecilik tarihinin ve postkolonyal dönemin ilginç bir değerlendirmesini yapar. Bu değerlendirme yazarın kendisi tarafından da bizzat belirtildiği gibi ironilerle doludur:

“Bütün bu olanlar gerçekleşirken 1950’li yılların sonlarıydı, yani dünyanın her zamanki gibi ironilerle dolu olduğu ve Afrika’nın neredeyse tamamının şu ya da bu şekilde Avrupalılar tarafından yönetildiği bir dönemdi; bu yönetim doğrudan ya da dolaylıydı, kaba kuvvetle ya da sindirmeci bir diplomasi yoluyla gerçekleştiriliyordu...1950’li yıllarda İngilizler tarafından çizilen Afrika haritasında dört baskın renk vardı; pembeye çalan kırmızı İngiliz egemenliğindeki yerleri, koyu yeşil Fransızların, mor Portekizlilerin, kahverengi ise Belçikalıların yönetimindeki yerleri gösteriyordu. Renkler bir dünya görüşünün şifresiydiler; diğer emperyalist ulusların da kendi haritalarında kendi renk düzenleri vardı. Bu, dünyayı anlamlandırmanın bir yoluyla...Haritalar artık bu biçimde okunmuyor. Dünya çok daha karmaşık bir hal aldı; artık o kadar çok insan ve isim var ki bunlar dünyanın anlaşılabilirliğini belirsizleştiriyorlar. Her neyse, şu an itibarıyla hayal gücüne bırakılan pek fazla şey kalmamış durumda, özellikle de resim gerçeğe dönüştüğü için.

İngiliz haritalarındaki kırmızı renk İngiliz ulusal bayrağını ve görev uğruna gönüllü olarak kendini feda etmeyi temsil ediyordu. Dökülen bütün kan İmparatorluk adına dökülüyordu zaten...Koyu yeşil Fransızlar hesabına düşünülmüş bir şakaydı, cennet gibi arazilere gönderme yapıyordu; oysa ki, Fransızların hakimiyeti altındaki yerler ya çöl, ya yarı çöl ya da yağmur ormanı gibi silah ve aşırı gururla elde edilmiş olmasına rağmen yararsız yerlerdi. Haritadaki mor rengi, Portekizlilerin özsaygısını ve hanedanlık, din ve imparatorluk sembolizmleyle olan saplantılarını simgeliyordu. Birkaç yüzyıllık sömürgecilik geçmişleri boyunca bu bölgeleri katıksız bir gaddarlık, tahrip ve yıkımla yağmalamış, sayısı milyonları bulan yerlileri Brezilya’daki tarlalara köle olarak göndermişlerdi. Kahverengi ise Belçikalıların vurdumduymaz ve sinik etkinlikleri için kullanılmıştı; Belçikalılar sömürgecilik şenliğine geç katılmışlardı, ancak yönettikleri insanlara bahsettikleri hediyeler bu kötü niyetli çağın diğer Büyük Güçlerinin bahsettikleriyle kıyas bile kabul etmedi. Kongo ve Ruanda’da bıraktıkları miras buralardaki nehir ve göllerin bir süre daha kirli kalmasını sağlayacak. İspanyolların da kendi bölgeleri vardı elbette, İngiliz haritalarında bu bölgeler sarı renkle gösterilmişti ve bu yağmalanan altına yönelik saplantıyı belirten ulusal renklerine işaret ediyordu” (Gurnah, s. 148-149).

Gurnah’ın yazar sesi 1950’li yılların sömürgecilik haritalarında bir şekilde Avrupa egemenliğinin dışında kalabilmiş ülkelerden de söz eder. Bu bağlamda Mısır 1922 yılında bağımsızlığını kazanmış, ancak o tarihten sonra bile İngiliz kara, hava ve deniz güçlerine üs sağlamak mecburiyetinde kalmıştır. Liberya hiç kolonileştirilmesine de, Amerika’daki azat edilmiş kölelerin yeni bir Kudüs kurmak üzere gönderildiği bir yere dönüşmüştür. Etyopya iki kez İtalyan işgaline karşı savaşmış, bunların ilkinde Menelik kumandasındaki Etyopya güçleri İtalyanları Adwa’da yenilgiye uğratmış, daha sonra Mussolini’nin ordusu tarafından saldırıya uğrayan ülke İngilizlerin işbirliğiyle bu saldırıyı da atlatmıştır. 1952 yılında bağımsızlığını kazanan Sudan askeri bir diktatörlükle yönetilmeye başlamış, Libya ise 1951 yılında bağımsızlığını kazandıktan sonra teokratik

bir krallığa dönüşmüştür. (Gurnah, s. 149-150). Gurnah'ya göre koloniciliğin bitişiyle birlikte yavaş yavaş sömürgelerden çekilmeye başlayan Avrupalılar arkalarında aslında "hiçbir zaman uyma mecburiyeti duymadıkları" (Gurnah, s. 150) anlaşmalar bırakmışlardır.

Amin ve Rashid işte bu ortamda yetişirler ve ülkelerinin de bağımsızlığa çok yakın olduğu gerçeğinin pek de ayrımına varamazlar. Yaşadıkları ülkede kimse bağımsızlığın ne getireceğini bilmez. Ülkenin pek de parlak bir gelecek sunamayacağını sezenlerin bir kısmı buldukları ilk fırsatta kaçarlar. Amin'in bu tür planları yoktur, ancak kolonici ideolojiyle yoğrulmuş bir eğitim alan, Kipling okuyan, Oxbridge hayalleri kuran ve özellikle tarih ve edebiyat öğretmeni tarafından özel bir ilgiyle yetiştirilen Rashid için aynı şey söylenemez: "Dünyanın şimdiki yaşamlarında gördüklerinden çok daha büyük olduğu fikrini ona veren, öğrendiği şeyler ve okuduğu kitaplardı. Yaşadığı yerin, topluma mal olmuş yalakağın, ortaçağa özgü sofuluğun, yüzyıllardır devam eden yalancılığın onu boğduğunu söylüyordu" (Gurnah, s. 155).

Desertion Jamila adlı bir kadın aracılığıyla Amin ve Rashid'in öyküsünü yarım yüzyıl geride bırakılan bir öyküyle, yani Rehana ve Pearce'in öyküsüyle buluşturur. Jamila Pearce'in Rehana'yla olan ilişkisinden doğmuş Asmah'nın kızı ve Rehana'nın torunudur. Rehana'yla olan bağlantısı, bir kez evlenip boşanmış olması kendisine toplum tarafından kötü gözle bakılması için adeta yeterli koşulları hazırlamıştır. Amin Jamila'ya aşık olunca geleneksel yapı bu ilişki üzerindeki etkisini hemen hissettirmeye başlar. İlişkinin kaderi ülkenin bağımsızlık sonrası kaderiyle örtüşür. Amin Jamila'yı görebilme umuduyla çoğunlukla Avrupalıların oturduğu semte gidince burada oraya ait olmadığını kendisine tehditkar biçimde hissettiren imalı uyarılarla karşılaşır. Böylece bir yerlinin dünyasının hiçbir zaman bir Avrupalıyıyla birleşmeyeceğini bir kez daha anlar. Kendi fakir ve çamurlu sokaklarıyla Avrupalıların denize nazır villaları arasında son derece güçlü bir set vardır. Amin ve Jamila'yı birbirinden ayıracak olan da aslında bu settir.

Bu set burs kazanıp Londra Üniversitesi'ne giden Rashid'in de karşısına dikilir. Ancak Rashid bu ayrımcılık konusunda Batı ya da Avrupalılar kadar Doğularını da suçlar ve bütün dünyanın ırkçı bir zemine oturmasında farklı kültürlerin hepsinin payı olduğunu düşünür. Rashid'in Londra'daki hayatı, bir ait olamama anlatısına dönüşür. Londra'nın büyüklüğü ya da koşuşturması Rashid'i korkutan bir olguya dönüşürken, okulda arkadaş edinememesi ve yaklaşıma çalıştığı herkesin kendisini istemeyen bakışları ona bir yabancı olduğunu tekrar hatırlatır. Bir yandan Avrupalı adab-ı muaşeret kurallarını yavaş yavaş öğrenirken, bir yandan da zamanla ne denli güçlü bir ev ve memleket özlemiyle yanmaya başladığının farkına varır. Yakınlaşmaya çalıştığı kişilerin direnişiyle karşılaşınca Rashid kendinden nefret etmeye başlayan birine dönüşür: "...Londra'da aldığım ilk ders önemsenmeden nasıl yaşanacağıydı. Bu, pek çoğumuzun farklı biçimlerde almak zorunda kaldığı bir dersti. Benzer durumdaki pek çok kişi gibi ben de kendime giderek artan bir sevmeyiş ve hoşnutsuzlukla bakmaya başladım. Kendime sevilmemeyi hak eden biri gibi bakmaya" (Gurnah, s. 214). Mombasa bağımsızlık ilan edildikten en fazla bir ay sonra kaosa bulanınca, Rashid bunu ait olduğu

ülkenin bir başka çirkinliği olarak görür ve bununla ilgili haber yayınlayan BBC spikerini “En son çirkinliğimizi tüm dünyaya duyuran kadın” (Gurnah, s. 220) olarak tanımlar.

Amin Jamila ilişkisi yaşanırken ve Rashid Londra’da artık alıştığı bir sürgün hayatı sürerken ülke bağımsızlık sancıları yaşamaktadır. Kolonici egemenliğe son verme girişimleri çok başarılı sonuçlar vermez ve seçimlerin ardından bir kaos yaşanmaya başlar. Afrika’nın farklı bölgelerinde esen bağımsızlık rüzgârı ülkeyi de etkilemiştir. Ancak Mombasa aslında diğer pek çok postkolonyal devlet gibi bağımsız olamamayı örnekleme yolunda ilerlemekte ve bir anlamda Doğulunun kendi kendini yönetemeyeceği yönünde Şarkiyatçı söylemler için malzeme sağlamaktadır. Seçimlerden sonra kurulan hükümet en fazla bir ay dayanabilir ve Mombasa baskıcı, otoriter ve totaliter bir darbe yönetiminin egemenliği altına girer. Yasaklar kol gezmeye, insanlar ülkeden kaçmak için türlü yollar denemeye başlar. Bu zorlu koşullar yaşanırken aile de mikro düzeyde trajediler yaşamaktadır. Amin’in babasının işini kaybetmesi, ailenin bütün yükünün Amin’in sırtına yüklenmesine yol açar. Anne kör olur. Buna yol açan göz enfeksiyonuna bir süre sonra Amin de yakalanır. Körlük romanda yerli halkın tutumu ekseninde değerlendirilmesi gereken metaforik bir olguya dönüşür. Amin’in annesinin körlüğe verdiği tepki “Körlerin ülkesinde göze ne hacet” (Gurnah, s. 253) şeklindedir. Amin de giderek körleşince karanlığın bir mutluluk olduğunu düşünmeye başlar, çünkü yeni yönetim bundan sonra müziği, televizyonu, radyoyu yasaklasa bile Amin için dert edecek bir şey artık yoktur (Gurnah, s. 255). Ölüm artık tek kurtuluş gibi gözükmektedir: “Yakın zamanda bir gün annemin ve babamın öleceğini düşünmek beni mutlu ediyor. Bunu onlardan nefret ettiğim ya da ayıpladığım için değil, ölüm bu yalnızlık ve boşluğa bir son vereceği için söylüyorum...Öleceğimi düşünmek de beni mutlu ediyor” (Gurnah, s. 254). Amin’in “Nasıl oldu da kendimizi bu hale getirdik?” (Gurnah, s. 256) sorusunu sorması ve “Biz küçükken ve Rashid hala buradayken, başımıza hiçbir kötülüğün gelemeyeceğini düşünürdüm” (Gurnah, s. 248) demesi, postkolonyal dönemde paradoksal biçimde kolonyal döneme yönelik bir nostaljinin ifadesi olarak algılanabilir. İnsanların sosyalist olduğunu iddia eden bir baskı rejimi altında camilere akın etmesi bu noktada manidardır.

Mombasa bu trajedileri yaşarken, ülkeye gelmemesi yönünde sıkı sıkı tembihlenmiş olan Rashid doktorasını bitirir ve kendi ifadesiyle “mucize eseri” (Gurnah, s. 226) akademisyen olarak çalışmaya başlar. Cardiff’teki bir konferansta Barbara adlı bir meslektaşıyla karşılaşması okurun Rehana, Pearce, Frederick, Asmah ve Jamila’yı için alan öykünün sınırlarını çözmelerini sağlar. Pearce, Rehana’yı terk ettikten sonra İngiltere’ye döner ve evlenir. Kızı Elizabeth, romanın ilk bölümünde karşılaştığımız Frederick Turner’ın gelini ve Rashid’in karşılaştığı Barbara’nın annesidir. Jamila ve Barbara ise kuzendir. Rashid ve Barbara’nın Mombasa’da yaşanan kaosta ortadan kaybolan Jamila’yı aramak üzere Mombasa’ya gitme kararı alması, Gurnah’nın romanında savunur gözüktüğü bir Doğu-Batı diyalogunun bir başka örneği olarak algılanabilir. Pearce-Rehana ilişkisinin de benzer bir amaca hizmet ettiği açıktır. Tina Steiner’e göre Gurnah romanı “etnisite nosyonları ve ulusalcılığın yol açtığı distopik şiddet ve dışlama politikalarının dışında kalan ilişkiyel uzamlar aracılığıyla Afrika’yı yeniden tanımlama

amacındadır" (Steiner, s. 124). Romanın başlığından hareketle Gurnah'nın yalnızca terk ediş ya da edilişleri, kaçışları değil, aynı zamanda ve belki de öncelikle kendi kendini yönetme yetisi elinden alınmış bir ülkenin giderek bir çorak toprağa dönüşmesinden duyduğu rahatsızlığı anlatmak istediği anlaşılabilir; ancak bu sorunun ortaya çıkışında sömürgeleştirilmiş toplumların da rolü olabileceğini okura düşündürmek ister. Claire Chambers'ın da belirttiği gibi Gurnah "kolonicilik öncesi döneme duyulan basit özlemleri karmaşıklaştırma amacındadır" (Chambers, s. 115). Erik Falk'un Gurnah üzerine yazdığı eserin kritiğini yapan Stefan Helgesson da Gurnah'nın "öznenin Zanzibar tarihine bulaşmasını duygusuz bir biçimde anlattığını" (Helgesson, s. 161) belirtir. Bu bağlamda Zanzibarlı ülkesinin tarihini zaman zaman üzerindeki bir yük olarak da görebilir. Bir başka deyişle, kolonicilik öncesi döneme dönmek her şeyin çözülmesi anlamına gelmez. Şarkiyatçı söylemin etkilerine, kolonyal-postkolonyal dönemlerin travmalarına, kültürler arası çatışmalara, kimlik ve aidiyet arayışlarına, emperyalist ideolojiye ve çokkültürlülüğün yol açtığı sorunlara yaptığı vurgularla *Desertion* kurgu alanında sömürgecilik sonrası dönemin sorgulayıcı bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kaynakça

- Ashcroft, Bill, Griffiths Gareth & Tiffin, Helen, *The Empire Writes Back: Theory and Practice of Post-colonial Literatures*, Routledge, New York & London, 2004.
- Baudrillard, Jean, *Simulations*, trans. Paul Foss, Paul Potton & Philip Beitchman, Semiotext(e), USA, 1983.
- Cesaire, Aime, *Discourse on Colonialism*, trans. Joan Pinkham, Monthly Review Press, New York, 2001.
- Chambers, Claire, *British Muslim Fictions: Interviews with Contemporary Writers*, Palgrave Macmillan, Hampshire, 2011.
- Falk, Erik, *Subject and History in Selected Works by Abdulrazak Gurnah, Yvonne Vera, and David Dabydeen*, Dissertation, Karlstad University Studies, Karlstad University Press, Karlstad, Sweden, 2007.
- Fanon, Frantz, *Black Skin, White Masks*, trans. Charles Lam Markmann, Pluto Press, London, 2008.
- Fanon, Frantz, *The Wretched of the Earth*, trans. Constance Farrington, Grove Press, New York, 1963.
- Greenblatt, Stephen, *Marvelous Possessions, The Wonder of the New World*, The University of Chicago Press, Chicago, 1992.
- Gurnah, Abdulrazak, *Desertion*, Bloomsbury Publishing, London, 2006.
- Helgesson, Stefan, Review of *Subject and History in Selected Works by Abdulrazak Gurnah, Yvonne Vera, and David Dabydeen* in *Research in African Literatures*, Vol. 39, No. 4, ss.161-162.
- Memmi, Albert, *The Colonizer and the Colonized*, Beacon Press, Boston, 1991.
- Steiner, Tina, "Writing "Wider" Worlds: The Role of Relation in Abdulrazak Gurnah's Fiction", *Research in African Literatures*, Vol. 41, No. 3, Fall 2010, ss. 124-135.